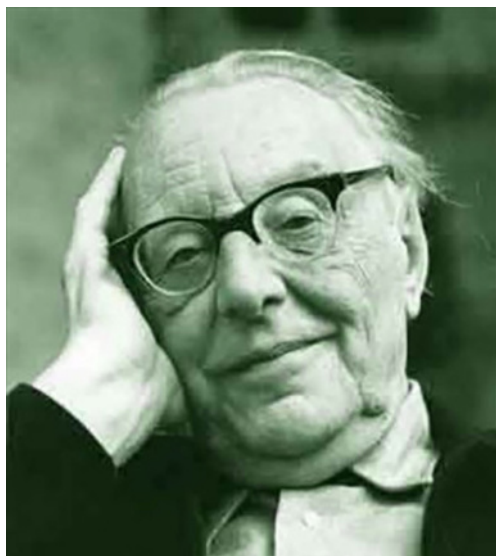

Ewa Misiewicz

Edukacja muzyczna dzieci poprzez zabawę

PONADCZASOWY SYSTEM KSZTAŁCENIA MUZYCZNEGO CARLA ORFFA (1895-1982)

System kształcenia muzycznego Carla Orffa funkcjonuje w Polsce od ponad 30 lat, zajmując ponadczasowe miejsce w powszechnej edukacji muzycznej. Niewątpliwie jest to zasługa profesor Urszuli Smoczyńskiej – muzyka, pedagoga, wybitnego metodyka, autorki wielu znakomitych podręczników do muzyki w szkole podstawowej (WSiP) oraz licznych publikacji dla nauczycieli edukacji przedszkolnej, wczesnoszkolnej i rytmiki. Znana jest również z wielu muzycznych programów telewizyjnych, np. *Tik – Tak; 5, 10, 15; czy Domowe przedszkole*, którego emisja – z wieloletnim udziałem tysięcy dzieci w Polsce – trwała nieprzerwanie 18 lat!

W latach 80 XX wieku, Urszula Smoczyńska jako absolwentka Instytutu Orffa w Salzburgu podjęła się polskiej adaptacji systemu Carla Orffa. W efekcie powstała „Muzyka dla dzieci” – 500 stronicowa książka oparta na rdzennie polskim materiale słownym i muzycznym. Oprócz cennych przykładów muzycznych, publikacja zawiera również propozycje gotowych ćwiczeń i zabaw muzyczno-ruchowych na cztery pory roku oraz istotne wskazówki metodyczne do wykorzystania przez nauczycieli. Zgodnie z ideą Orffa, Autorka sięga do korzeni naszej kultury – pieśni ludowych, zwyczajów i zabaw dla dzieci (rymowanki, wyliczanki, porzekadła, przysłowia, magiczne zaklęcia, krótkie wierszyki).

„Muzyka dla dzieci” to trudno dostępny bestseller, który do dzisiaj (nie wiedzieć dlaczego), nie doczekał

się – mimo tak ogromnego zainteresowania i oczekiwań odbiorców –wznowienia nakładu. Warto wiedzieć, iż „Schulwerk” (z niemieckiego: „Praca szkolna”), który jest dziełem życiowym Carla Orffa, ma również swoje adaptacje w innych krajach całego świata, między innymi: „Music for Children” w Stanach Zjednoczonych, „An Orff Mosaic from Canada” w Kanadzie, „Musica per bambini” we Włoszech, „Ceska Orffowa Skola” w Czechach¹.

W 1993 roku, z inicjatywy profesor Urszuli Smoczyńskiej, powstało Studium Wychowania Muzycznego Carla Orffa przy Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina w Warszawie. Miałam ogromne szczęście znaleźć się w gronie jego absolwentów. Korzyści płynące z uczestnictwa w zajęciach były nie do przecenienia i wytyczyły metody pracy w edukacji muzycznej dzieci i dorosłych, które od lat towarzyszą mi w zawodowym życiu. To były studia wypełnione zajęciami praktycznymi, a uczestnictwo w nich stanowiło niezapomnianą przyjemność przeżyć estetycznych w obcowaniu z muzyką wielu kultur.

W 2004 roku również z inicjatywy Urszuli Smoczyńskiej powstało Polskie Towarzystwo Carla Orffa w zakresie krzewienia idei twórcy, które działa prężnie do dziś. Organizowane są coroczne warsztaty prowadzone przez takie autorytety jak²: Ernst i Christiane Wieblitz, Reinhold Wirsching, Peter Cubasch, Werner Beidinger, Verena Maschat, Lenka Pospíšilova, Soili Perkiö, Uli Jungm i wielu innych znakomitych wykładowców z Instytutu Orffa w Salzburgu, z którymi miałam zaszczyt mieć zajęcia w Studium. Prowadzona jest również cenna działalność wydawnicza.

W marcu 2008 roku w dwumiesięczniku Wychowanie Muzyczne ukazał się artykuł Urszuli Smoczyńskiej pt.: „Moja przygoda z Orffem. Czy wszystko stało się przypadkiem? „Zachęcam do interesującej lektury².

Od wielu lat, pracując zarówno jako konsultant ds. edukacji artystycznej w Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Słupsku, jak również prowadząc zaję-

1. Michalak B., Schulwerk Carla Orffa. Idea muzyki elementarnej i jej recepcja, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2009, s.10

2. Smoczyńska U., Moja przygoda z Orffem. Czy wszystko stało się przypadkiem?, Wychowanie muzyczne w szkole nr 3, 2008, s.48-58

cia dydaktyczne w Katedrze Sztuki Muzycznej Akademii Pomorskiej w Słupsku, dzielę się swoją wiedzą i umiejętnościami w zakresie metodyki Carla Orffa. Tematyka wzbudza zawsze pozytywny, czasem wręcz entuzjastyczny odbiór, co świadczy o ponadczasowym wymiarze systemu. Metoda sprawdza się na różnych poziomach edukacji, zaczynając od umuzykalnienia małych dzieci, aż po zajęcia z ludźmi starszymi. W warsztatach metodycznych uczestniczą nauczyciele wielu specjalności z różnych etapów edukacyjnych: edukacji przedszkolnej, wczesnoszkolnej, muzyki, ale również terapeuci zajęciowi, muzykoterapeuci, nauczyciele ośrodków szkolno-wychowawczych.

Na wstępie pytam zawsze o skojarzenia z nazwiskiem Orffa. Odpowiedzi są różne. Studenci kierunków artystycznych, jak również często nauczyciele uczący muzyki nazwisko Orffa łączą na ogół ze znanym dziełem, jakim jest monumentalna kantata sceniczna „Carmina Burana” (https://www.youtube.com/watch?v=EJC-_j3SnXk), oparta na średniowiecznym zbiorze pieśni „Codex buranus”. Całość otwiera i zamyka chór z „Hymnem do Fortuny” – kapryśnej bogini ludzkich losów, która ma niestety nad nami władzę.

Nadmienię, iż najbardziej znana „Carmina Burana” – światowe śpiewy na głos solo i chór z towarzyszeniem instrumentów i obrazów, to I część tryptyku scenicznego, w skład którego wchodzi również: Catulli Carmina oraz Trionfodi Afrodite. Dla innych uczestników zajęć, Orff – to twórca systemu kształcenia muzycznego oraz prekursor wprowadzenia instrumentarium do powszechnej edukacji muzycznej. Dla bardziej wtajemniczonych, autor „Schulwerku”.

Mimo dużego zainteresowania nauczycieli systemem kształcenia muzycznego Carla Orffa, kiedy pytam o elementy biografii, źródła inspiracji, muzyczne fascynacje twórcy, adaptację systemu w Polsce, to niestety zapada cisza. I właśnie ta cisza zainspirowała mnie do przybliżenia działalności, głównie pedagogicznej, autora tak cenionego i lubianego przez nauczycieli systemu kształcenia muzycznego.

Kim był?

Carl Orff (1895-1982) – kompozytor niemiecki, pedagog, humanista należący do najwybitniejszych twórców muzyki XX wieku. Autor metody kształcenia muzycznego, która powstała w centrum Europy, a zaadoptowała się w krajach sąsiednich, jak i w kulturach tak odległych, jak państwa Afryki, Ameryki Łacińskiej czy Azji. Autor aforyzmu: „Bądź uroczy dla swych wrogów – nic ich bardziej nie rozżłości”.

Oprócz twórczości kompozytorskiej, prowadził jednocześnie działalność pedagogiczną w Günter-Schule w Monachium. Była to szkoła muzyki, ruchu, tańca i gimnastyki rytmicznej. W następstwie tych

założeń powstał wspomniany już Schulwerk (Praca szkolna). Cechą jest **charakter wybitnie narodowy**, ze względu i na muzykę i na teksty. Dzieło Orffa zawiera wyłącznie przykłady muzyczne do grania lub do śpiewu, nie ma w nim żadnych wskazówek metodycznych. Orff zawierzył kontynuatorom swej idei i pozostawił im całkowitą swobodę, zarówno w doborze materiału, jak i sposobie realizacji.³

System kształcenia muzycznego

System polega na autentycznej aktywności dziecka w obcowaniu z muzyką, obejmuje wszystkie formy wychowania muzycznego – śpiew, ruch, grę, tworzenie, percepcję – zintegrowane w jedną całość, tzw. synkretyzm⁴.

❖ Zabawa muzyczna

Składa się na nią: ruch, gest, taniec, muzyka (śpiew, gra na instrumentach) oraz słowo. Orff uważał, że skoro tak bawią się dzieci na wszystkich kontynentach, gdy czynią to spontanicznie, to taką skłonność do muzyki trzeba wykorzystać. Materiałem do pracy z dziećmi są tu: folklor słowno-muzyczny dzieci niemieckich i innych narodów; magiczne zaklęcia, powiedzonka, wyliczanki, porzekadła, wierszyki, w których tkwi zabawa i rytm. W odniesieniu do dzieci starszych, a zwłaszcza młodzieży, materiałem tym są fragmenty prozy, poezji oraz dramatów wielkich twórców. Dla Orffa muzyka mowy jest bardzo istotna, gdyż w wyniku tych zabaw rodzi się rytm, na bazie którego można wprowadzić wiele elementów muzycznych, takich jak: nastrój, agogika, artykulacja, dynamika, metrum, kierunek linii melodycznej, polimetryczność, polirytmiczność, intonacja, wyraz... Dodanie do zabawy instrumentów perkusyjnych i śpiewu opartego na najprostszych motywach (pentatonika) wzbogaca rytmikę i brzmienie. Poza traktowaniem słowa jako źródła brzmienia i wyrazu Orff dba również o prawidłową dykcję i ekspresję mowy⁵.

❖ Śpiew

Jest zawsze ściśle związany ze słowem i często towarzyszą mu gestodźwięki (dźwięki wydobywane dzięki możliwościom własnego ciała – Klanggeste). Nie ma tradycyjnej nauki śpiewu i emisyjnych ćwiczeń wokalnych. Mniejsze znaczenie ma precyzja i czystość wykonania, ważniejsza jest ekspresja wynikająca z emocjonalnego zaangażowania dziecka. Głównie jest to śpiew a capella, bądź z towarzyszeniem instrumentów perkusyjnych. Nie występuje akompaniament fortepianowy.

3. Przychodzińska M., Wychowanie Muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju, WSiP, Warszawa, s.121-122

4. Uchyla – Zroski J., Wybrane zagadnienia z dydaktyki wychowania muzycznego, Katowice 1991, s.10

5. Przychodzińska M., Wychowanie Muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju, WSiP, Warszawa 1989, s.123

❖ Ruch

Ma charakter kreatywny, rodzi się spontanicznie w trakcie zabawy. Jest swobodny, dyktowany wewnętrznym nastrojem ćwiczącego. Formą ruchu u Orffa są też tańce: tradycyjne (np. regionalne, ludowe, narodowe, historyczne) oraz integracyjne z różnych narodów świata – nie uczące jednak precyzyjnego odwzorowywania ruchu, a stwarzające raczej możliwości improwizacyjne. Tańce te mają również ogromne znaczenie wychowawcze w przełamywaniu barier komunikacyjnych, szczególnie osób nieśmiałych i czujących się niepewnie. Służą także odreagowaniu napięć i stresów, poprawiają nastrój i stają się również formą aktywnego wypoczynku.

❖ Gra na instrumentach

Wchodzące w skład zestawu orffowskiego instrumenty wzorowane są na przykładach wywodzących się z różnych rejonów świata: z **Afryki** pochodzą ksylofony, instrumenty drewniane i bębny; z **Europy** – flety proste, dzwonki, wiole; z **Azji** metalofony, instrumenty perkusyjne zbudowane z metalu; z **Ameryki** – instrumenty stosowane w zespołach jazzowych – gitary basowe; z **Ameryki Łacińskiej** – instrumenty perkusyjne. Wszystkie dostosowane są do możliwości dzieci, są mniejszych rozmiarów, posiadają wymienne sztabki, umożliwiające zmianę skali⁶. Standardowy zestaw orffowski, stosowany w polskich szkołach, składa się głównie z instrumentów perkusyjnych:

o nieokreślonej wysokości dźwięku:

- ✓ **membranofony:** bębenki, tamburyna, bongosy, werble, półkociołki;
- ✓ **idiofony metalowe:** trójkąty, talerze, janczary, gong;
- ✓ **idiofony drewniane:** kastaniety (kołatki), marakasy (grzechotki), tarki, blok akustyczny, clavesy;

o określonej wysokości dźwięku:

- ✓ dzwonki diatoniczne i chromatyczne/ sopranowe, altowe,
- ✓ metalofony, również sopranowe i altowe, wibrafony,
- ✓ ksylofony sopranowe, altowe i basowe, marimby.

Co ważne, wszystkie instrumenty są w tonacji C, mają jednak wymienne sztabki i dzięki temu dzieci same mogą układać skale, w oparciu o które grają melodie i akompaniament.

Oprócz instrumentów perkusyjnych wykorzystywał również flety proste sopranowe, altowe, tenorowe i basowe oraz wiole, lutnie, czasem gitarę.

Istotną rolę w systemie odgrywają również różne instrumenty egzotyczne przywożone do Instytutu Orffa z odległych krajów i kultur, a także instrumenty

niekonwencjonalne tworzone przez samych uczestników zajęć (np.: kubki po jogurtach, szklanki napełnione wodą, butelki, gazety, guziki, balony, patyki, ...).

❖ Improwizacja

Dużą rolę odgrywa kreatywność – improwizacja wokalna, instrumentalna i ruchowa. Rodzaje improwizacji:

- **swobodna**, spontaniczna wypowiedź dziecka, które odczuwa potrzebę tej wypowiedzi i improwizuje, jak umie, jak podpowiadają mu emocje i muzyczne doświadczenie, nie myśląc o zasadach, np. śpiewanie melodii do porzekadeł, wyliczanek, ale też umuzycznianie wierszy, baśni, opowieści. Utwory literackie są tu traktowane, jak swoista partytura muzyczna.
- **poddana dyscyplinie muzycznej**, czyli stawiająca dzieciom różne zadania, które mogą dotyczyć rytmu, melodii, np. wstępne ćwiczenie „echo rytmiczne” – dokładne powtarzanie tematu rytmicznego i zadanie własnego improwizowanego tematu, który powtórzy ktoś inny; rytmizowanie tekstów z uwzględnieniem różnych zjawisk rytmicznych; improwizowanie rytmu do ruchu; form-kanonu, AB, ABA, runda, wariacji, różne zadania polirytmiczne; układanie akompaniamentów ostinatowych, burdonych do melodii⁷.

Kontynuacja idei

- W Salzburgu działa Centrum Orffa, a od 1961 r. w Akademii Muzycznej „Mozarteum” powołano wydział specjalny Instytut Orffa, w którym kształcą się nauczycieli z całego świata oraz spotykają się ci, którzy chcą się nauczyć korzystania z Schulwerku (letnie kursy i seminaria).
- Schulwerk doczekał się adaptacji w wielu krajach, m.in.: w Argentynie, w Australii, Brazylii, Czechach, Danii, Francji, Grecji, Holandii, Izraelu, Japonii, Kanadzie, Meksyku Stanach Zjednoczonych,

6. Michalak B., Schulwerk Carla Orffa. Idea muzyki elementarnej i jej recepcja, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2009, s.88

7. Przychodzińska M., Wychowanie Muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju, WSiP, Warszawa 1989

Włoszech, jak również w Polsce (o czym wspominałam wyżej).

- W 1994 roku powstało Polskie Towarzystwo Carla Orffa, które działa prężnie do dzisiaj.
- W Polsce elementy systemu są szeroko stosowane przez nauczycieli przedszkoli, szkół podstawowych (elementy metodyczne orffowskie weszły do podręczników szkolnych), w szkolnictwie specjalnym oraz w ramach zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych.
- Aktualne podręczniki do przedmiotu *Muzyka* na II etapie edukacyjnym, współautorstwa Urszuli Smoczyńskiej, oparte o ideę Carla Orffa są bardzo atrakcyjne, zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli, ponieważ zawierają literaturę muzyczną z różnych stron świata (np.: Chin, Czech, Niemiec, Włoch, USA, Tanzanii, krajów Afryki, głównie Ghany).

Zachęcam nauczycieli do udziału w warsztatach metodycznych, inspirowanych Systemem kształcenia muzycznego organizowanych przez ODN w Słupsku.

Literatura:

- Goriszowski W., Kowalik P., Metodologiczno – metodyczne problemy wychowania muzycznego w zarysie, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 1994

- Komorowska M., Teatr Orffa w stulecie urodzin jego twórcy, Polskie Towarzystwo Carla Orffa III, Akademia Muzyczna im. F.Chopina, Warszawa 1995
- Michalak B., Schulwerk Carla Orffa. Idea muzyki elementarnej i jej recepcja, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2009
- Przychodzińska M., Wychowanie Muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju, WSiP, Warszawa 1989
- Smoczyńska-Nachtman U.- Muzyka dla dzieci. WSiP, Warszawa 1992
- Smoczyńska U., Moja przygoda z Orffem. Czy wszystko stało się przypadkiem?, Wychowanie muzyczne w szkole nr 3 2008, s.48-58
- Uchyła – Zroski J. Wybrane zagadnienia z dydaktyki wychowania muzycznego, Katowice 1991, s.10
- https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fopen.spotify.com%2Fartist%2F4LXsm5B-F85PWnQ1dUDAze&psig=AOvVaw0sqjVe2ndqCYL7L_KltbU&ust=1651048620294000&source=images&cd=vfe&ved=0CA0QjhxqFwoTCLC4INipsfcCFQAAAAAdAAAAABAD (dostęp: 26.04.2022)
- <http://orff.pl/> (dostęp: 26.04.2022)
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Carl_Orff (dostęp: 26.04.2022)

Ewa Misiewicz

Konsultant ds. edukacji artystycznej w Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Słupsku. Wykładowca w Katedrze Sztuki Muzycznej Akademii Pomorskiej w Słupsku.

